

GEÇMİŞTEN GELECEĞE TÜRK KENTİ

Oya OKAN* – Recep ERTÜRK**

Türk kentinin kendi sesini, kimliğini yitirdiği sıklıkla dile gelen konulardan biridir. Bir yakınma gibi görünse de aslında bir gerçekliğin saptanmasıdır da bu ifade. Kimliğini, sesini, kendisini yitirdiği dile getirilen Türk kentinin nasıl oluştuğunu kavrarsak yeni koşullarda sesini, kimliğini yeniden kazanmasının da mümkün olup olmadığı konusunda görüş edinebiliriz. Bu çalışmada amacımız bu konuyu tartışmak, kimi sonuçlar çıkarıp çıkaramayacağımızı sorgulamaktır.

Sosyoloji literatüründe -özel olarak son dönemde kent konulu çalışmalar bir yana bırakılırsa- kent büyük ölçüde kapitalizmin doğduğu ve içinde büyüdüğü beşik olması nedeniyle ilgi görmüştür. Şehre duyulan ilgi de bu mekandaki olaylara ilgi ile sınırlanmıştır. Kapitalizme beşiklik etme olayının dışında kalan kentler de büyük ölçüde kapitalist kentle karşılaştırma yapmaya izin verdiği sürece ilgi görmüştür.¹ Sosyoloji de bu mekandaki ilişkiler temelinde sorunları kavrama çabasında olmuştur. Yaygın kabullere göre kent “sivil toplum”un mekanıdır. Kent aynı zamanda da kamudur.²

Kentteki toplum örgütlenmesi içindeki hareketlilikler, kentteki toplum ilişkilerinin “dayanışma” ya da “çatışma” (yatay-dikey hareketlilik, sosyal sınıflar vb.) özelliğine bağlı çeşitli toplum kuramlarında kent, olumlu, ileri toplum gelişmelerinin (aşamalarının) gerçekleştiği mekandır. Daha da ötesinde insanlığın geleceğine biçim kazandıracağından ve eski toplum örgütlenmelerini yok edeceğinden kuşku duyulmayan bir ilişkiler mekanı olarak anlam kazanmıştır. Kent, ve tabii ki kentlilik sanayi kapitalizmi ile ilişkilidir.³ Bu

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

** Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

¹ Durkheim, Weber ve Marx'ın soruna yaklaşımı bu çerçevededir. Bunlara temel oluşturan Saint Simon'un da.

² Dellaloğlu, Besim F., “Kent Öznenin Evidir”, in *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüşoğlu, Bağlam Yayıncılık, İst, 2001, s. 74.

³ Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, çev: Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s. 509

açıklamalar çerçevesinde ele alındığında bir Türk kentinden söz etmek anlamsızdır.

Çünkü yaygın anlayışa göre kapitalizmin, endüstri toplumunun doğuşuna temel oluşturmayan toplumsal mekanları kent saymak bile tartışmalı hale gelmektedir. Türk kenti diye söz edilen de, Avrupalı gezginlerin notlarında aktarılan savaş karargahları veya yönetici sınıfın ikamet ettiği mekanlar olarak tasvir edilen yerleşim birimleri olmaktadır.⁴ Daha da ötesi Doğu'da kent ve kentsel topluluklar yoktur.⁵

Öncelikle bu yargıları paylaşmadığımızı belirtelim. Sosyolojide kent çalışmalarının Batı'da başlaması ve belli sınırlılıklar taşıması nedeniyle, uzun zaman kentin tek olası biçiminin Batı kenti olduğu yargısına neden olmuştur. Buna tepki olarak gelişen çalışmalar da Batı kentine karşılık bir "İslam kenti"nden söz edilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu kentin modelleri de İslam'ın ilk yayıldığı coğrafyalardaki kent örgütlenmelerinde aranmıştır. (Kudüs, Mekke, Medine, Bağdat, Kahire v.d) Bunlar üstüne çalışmalar yapılmıştır.^{6,7}

Ancak, bütün bu söylenenlerden öteye kentler, toplum örgütlenmeleri içinde henüz aşılammış bir sıçramanın, bir gelişmenin ifadesi olarak günümüzden neredeyse on bin yıl önce ortaya çıkmışlar, yayılmış ve gelişmişlerdir. Kentlerin ilk ortaya çıktıkları alanların 19. yy endüstri devriminin gerçekleştiği alanlar olmadığını, aksine 19. yy endüstri devrimi ile yeni bir biçim kazanan uygarlığın, kentlerin yayılışı sürecine bağlı olarak ortaya çıkmış olduğunu hatırlatalım.

Tarihin ilk kent örgütlenmeleri günümüzden neredeyse on bin yıl önceye dayanmakta ve aynı zamanda kent örgütlenmesi uygarlığın başlangıcı

⁴ Marx, Karl, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, çev: Mihri Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1967, s. 105

⁵ Weber, Max, *Şehir -Modern Kentin Oluşumu-*, çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003, s. 109.

⁶ Örneğin, editörlüğünü R.B. Serjant'ın üstlendiği *İslam Şehri* başlıklı çalışma. Bu yayını, Cambridge Doğu Bilimleri Ortadoğu Araştırmalar Merkez'i de Unesco desteğinde yapılmış toplantıda sunulan metinlerden oluşmaktadır. Ağaç Yayıncılık, çev: Elif Topçugil, İstanbul, 1992

P. Dumont-F.Georgion, (eds.) *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, çev: Ali Berktaş, T.V. Yurt Yayınları, 1996.

A. Reymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev: Ali Berktaş, T.V. Yurt Yayınları, 1995.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam - Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-*, çev:Elif Kılıç, T.V. Yurt Yayınları; İstanbul, 1999.

⁷ Ze'ev Dror i, *Kudüs -17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi-*, çev: Serpil Çağlayan, T.V. Yurt Yayınları, 2000, s. 37-39.

sayılmaktadır. Ya da uygarlık Gordon Childe'in "Kentsel Devrim" dediği olayla başlamaktadır.⁸

Kent Devrimi bir toplum çözümüdür ve bu çözüm günümüze değin aşılabilmiş değildir. Günümüzde kent örgütlenmesini aşan bir mekan örgütlenmesi henüz gerçekleşmediği gibi öngörülebilir gelecekte de gerçekleşeceğine dair belirtiler yoktur. Kentler ortaya çıktıkları alanlardan başlayarak yeryüzünün çeşitli yörelerine yayılmışlardır. Bu yayılma binlerce yıl içinde, yavaş, sancılı, inişli, çıkışlı, kimi zaman sıçramalar biçiminde görülen bir seyir izlemiştir. Bazı kentler tarihin en erken kentleri iken günümüze kalıntıları bile kalmamıştır. Buna karşılık insanlığın birkaç bin yıllık serüveni göz önüne alındığında daha dün denecek zamanda ortaya çıkan kentler yeryüzünün en önemli kentleri olarak anılmaktadırlar. İnişli, çıkışlı sancılı bir seyir izleyen kentlerin yayılış süreci aynı zamanda uygarlığın da gelişme çizgisidir. Toplum serüveninin bütün özellikleri ve yönlerini bu seyrin izlenmesi ile kavramak mümkündür.

İlk kentler (doğu kentleri-hind,çin) ya da ilk uygarlık merkezleriyle Türklerin atalarının ilişkisi başlangıçta yalnızca uygarlık komşuluğudur. Bu komşuluk, en baştan beri çeşitli sıkıntılar taşısa da tarafların vazgeçemediği bir ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişkinin en önemli niteliği iki yönlülüğüdür. Türklerin ataları ve tüm göçebe halklar da bir şekilde uygarlıkla (ya da kentle) ilişkiye zorunlu oldukları gibi, kentler de -en azından yeryüzünün ilk kentlerinin bir bölümü- Türklerin coğrafyasındaki hammaddelere gereksinimleri nedeniyle Türklerin ataları halklarla ilişkiye zorunlu olacaklardır.

Burada bir hususu hatırlatalım. İnsanlığın gelişim çağları anlatılırken doğayla, başka bir deyişle fizik doğayla kurduğu ilişkinin niteliği konunun uzmanlarınca öne çıkarılmıştır. Kendi içinde de alt bölümlere ayrılmasına rağmen bu devirler taş devri ve maden devri olarak iki ana başlığa ayrılmaktadır.

Taş, doğada doğal halde bulunan bir maddedir. İnsanların ondan yararlanabilmesi, niteliğini değiştirmeyi gerektirmez. Doğada bulunduğu niteliği ile ve yalnızca ona yeni biçimler vererek taştan yararlanmak mümkündür. Buna karşılık bilinen hiçbir maden doğada ne kadar saf halde

⁸ Childe, Gordon, *Kendini Yaratan İnsan – insanın çağlar boyunca gelişimi-*, çev: Filiz Karabey Ofluoğlu, Varlık Yayınları, 2. basım 1983. s. 144-183

olursa olsun, onun niteliğini değiştirmeyi başaramadıkça insanın kullanımına hazır değildir.

Madenin özel koşullarda ve bilinçli bir çaba ile yeniden elden geçirilmesiyle insan toplumlari maden devrine geçebilmişlerdir. Yine maden devri içinde de demir devri çok daha özel bir çabayı ve bilgi birikimini gerektirmektedir.

Demir, insan çabası ile niteliği değiştirilebilir bir madendir. Kullanım alanına bağlı olarak yeniden biçimlendirilmesinin yanısıra farklı özellikler kazandırılabilir. Demir devrine ulaşmak için toplumlar oldukça uzun bir süreci gereksinmişlerdir. Genel olarak da demir devri çok özel bir toplumsal sıçramayı beraberinde getirmiştir.

Hemen bu noktada bir saptama daha yapalım. Türklerin ve Doğulu bir çok göçebe halkın varoluğu ile demir arasında özel bir ilişki vardır. Kutlu Dağ efsanesi, Ergenekon efsanesi, maden, maden eritme ve işleme ile özel olarak da demirle ilişkili efsanelerdir.⁹

Yine Türklerin ilk dönem tarihlerinin gerçekleştiği coğrafyanın tarihte yer almış önemli siyasi figürlerinin isimleri (Atilla-çelik, Timuçin-demirci, Timur-demir) bir şekilde demirle ilgili sözcüklerdir.¹⁰

Türklerin ilk dönem tarihi Orta Asya coğrafyasındadır. Başlangıçta Orta Asya halklarından birisi de Türklerdir. İsimlerini, kimliklerini kazandıkları alan öncelikle bu coğrafyadır. İkincisi, Türklerin ve göçebe halkların, bu alandaki varlıkları ile ilgili kayıtlar da kendi kayıtları değil, Çin, daha sonra da Yunan ve Bizans kayıtlarıdır.

Türklerin tarihte yer alışlarının ilk dönemi, Çin'le ilişki dönemidir. İlk Türk kentlerinin varlığı ve niteliğini kazanması da yine bu ilişki içinde gerçekleşmiştir. Ancak Türklerin ve Türklerin atalarının ya da Türklerle akraba halkların en önemli nitelikleri göçebe oluşlarıdır. Buna bağlı olarak da sıklıkla kendi coğrafyalarının dışına çıkmışlardır.

Kuşkusuz bu iki nitelik de birbirleriyle ilişkilidir. Coğrafya başka türlü yaşamalarına izin vermediği için göçebeler, bu hayat tarzlarının gereği olarak buldukları coğrafyanın dışına çıkabilmektedirler. Boş ve ıssız alanlara

⁹ Sezer, Baykan, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, I.Ü.E.F. Yayınları, İst, 1979, s. 111.

¹⁰ Sezer, A.g.e., s. 112.

yönelik hareket, bir tek kayda değer nitelik taşımaktadır. Yeryüzünün insanlaşmasına katkı.

Ancak başka halkların yaşadıkları alanlara hareket yeni tür toplumsal ilişkileri de beraberinde getirmiştir. Özellikle de kent devriminin gerçekleştiği alanlar Türklerin hem ilk kimliklerini kazanmasına imkan sağlayacak, hem de söz konusu uygarlık alanlarının gerek maddi gerek zihinsel gelişimine yeni bir sıçrama için eşik oluşturacaktır. Türkleri birinci dönemlerinde tarihte var eden de bu ilişki olacaktır: Yani yerleşik uygarlık alanları ile kurdukları ilişkiler. Bu ilişkide de kendi coğrafyalarında kazandıkları niteliklerden uzaklaştıkça da kimliklerini yitireceklerdir. Ancak kendi coğrafyalarında yaşayanlar aynı kimliği birkaç kuşak sonra da olsa yeniden var etmenin bilincine ulaşacaklar, bu bilincin bilgisini kayıt altına alacaklardır. (Orhun-Yenisey anıtları)

Bir konuyu daha belirterek devam edelim. Demir sözcüğü ile Orta Asya Türk tarihinin siyasi figürleri arasında özel ilişki olmasına rağmen tarihte demir endüstrisine dayalı bir Türk kenti, hiçbir dönemde ortaya çıkmayacaktır. Ancak ticaretin gelişimine bağlı ve bu ticaretin güzergahıyla ilişkili Türk kentlerinin varlığına tanık olacağız.

Uygarlığın gelişimine bağlı olarak uygarlıklar arası ilişkiler arttıkça, bu ilişkiye aracılık eden alanlarda kent örgütlenmelerinin ortaya çıkışına tanık olacağız.¹¹ İpek yolu güzergahı kentleri yanı sıra diğer yollara bağlı kentler ortaya çıkacaktır. İlk dönem Türk kentlerinin temel özelliklerinden biri kendi dışlarındaki ticaret örgütlenmelerine ve yollarına bağlı kentler olmalarıdır. Buna bağlı önem kazanmışlardır. Ticaret örgütlenmesini gerçekleştiren merkezler çökünce veya ticaret yolları değişince, bu kentler önemlerini yitireceklerdir.

Bir diğeri de Çin'le doğrudan ilişki temelinde Türk kentleridir. Bunların özelliği doğrudan Çin'le ilişkilerine bağlı oluşlarıdır. Bu bağımlılık gerekli tahılın Çin'den gelmediği dönemlerde kentlerin çöküşü ile sonuçlanmaktadır.

Genel çizgileri ile söylersek insan toplumlarının şehir devrimine ilk ulaştıkları alanlar Türklerin yaşadıkları coğrafyanın dışındadır. Buna bağlı olarak Türklerin tarihlerinin birinci döneminde oluşturdukları kentler kendi toplumsal gelişmelerinin doğal sonucu olmadıkları gibi hiç bir şekilde kendi

¹¹ Tuna, Korkut, *Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul, 1987, s. 102.

çevrelerine bağlı tarım havzalarının örgütlenmesinin ürünü değildirler, kendi tarım üretimlerine bağlı zenginlikleri sonucu değildirler.

Türklerin tarihlerinin ikinci dönemi, Çin'le ilişki içindeki ilk dönemlerinden farklı olarak, Yakınoğu'ya yönelmeleridir. Yakınoğu'ya yönelişleri çeşitli özellikler göstermiştir. Başlangıçta büyük ölçüde eski yaşam tarzlarına bağlı kendi yatkınlıkları ile sınırlılıklarından söz edebiliriz. Yakınoğu'ya yönelmede daha önceki dönemlerdeki girişimlerinde başaramadıkları bir olayı gerçekleştireceklerdir. Daha önce aşamadıkları İran duvarını aşacakları gibi İran'a bütünüyle de el koyabileceklerdir. Türklerin İslamiyeti kitlesel olarak seçmeleri de bu döneme rastlamaktadır. Bu, Türklerin önüne önemli fırsatlar çıkaracaktır. Yakınoğu'nun bir kargaşa içinde olduğu dönemde gelmeleri, Türklerin Yakınoğu'ya katılışlarında onlara belli imkanlar kazandırmıştır kuşkusuz. Ancak kendi tarihlerinin birinci döneminde kazandıkları nitelikleri nedeniyle başlangıçtaki rolleri de büyük ölçüde Yakınoğu'ya yeni bir kimlik kazandırmaktan uzaktır.

Burada askerlik ve yöneticilik rolleri aldıkları alanlarda da kentlerin kurulu ilişkilerinin korunduğu ve geliştirildiğine dair örnekler gösterilebilir. Son dönem Yakınoğu kenti üstüne yapılan çalışmalarda bu örnekleri çok sayıda görmek mümkündür.¹²

Türkler Yakınoğu'ya gelmeleriyle birlikte önceki dönemlerde yer aldıkları göçebe-yerleşik ilişkisinden farklı olarak Doğu-Batı ilişkisinde rol oynamaya başlamışlardır.¹³ Başlangıçta devraldıkları Yakınoğu mirası nedeniyle Türklerin yazı dillerini bile değiştirdiklerini, Farsça yazmaya başladıklarını göreceğiz. O nedenle Selçuklu dönemi Türklerinin resmi yazı dili Farsçadır.¹⁴ Kentlilikle ilişkileri de elbette kentlerin iç ve dış güvenliği, yönetim görevlerini üstlenmek yanında kendilerinin de kentlere katılım süreçleridir. Ve bu Türklerin tarihlerinin ilk dönemlerdeki ortaya çıkan görüntülerinden çok da farklı bir görüntü değildir. Ancak bu yalnızca başlangıçta böyledir. Yakınoğu'daki yeni konumları Türkler için mümkün tek seçeneği gerektirmekteydi: Zaman içinde buldukları alanda kendi kimliklerini yitirmeleri, katıldıkları uygarlık alanında daha önce birçok kez olduğu gibi erimeleri. Marx'ın ifadesi ile fatih halkların fethettikleri alanda fethedilmeleri.

¹² Ze'evi, A.g.e., s. 38.

¹³ Sezer, "Şehname Üzerine", a. g. e. içinde, s. 126.

¹⁴ Roux, Jean-Paul, *Türklerin Tarihi -Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl-* Milliyet Yayınları ,çev: Galip Üstün, İstanbul, 1989, s. 202.

Yakındoğu'ya gelen Türkler Bağdat veya Mısır'ın ihtiyacı olan nüfus kadarıyla sınırlı olsaydı kuşkusuz böyle bir sonuç çıkması mümkündü. Ancak Türkler için ilk ve belki de son kez böyle olmayacaktır. Böyle bir son olmamasında en önemli etken gelen Türk nüfusun söz konusu merkezlerin ihtiyacından fazla oluşu ve bunların Anadolu'ya gönderilmesi ile ilişkilidir.¹⁵

Türklerin Yakındoğuya geliş sürecinde katıldıkları uygarlık alanlarındaki esas etkinlikleri, Yakındoğu'da paralı askerlik yaptıkları veya yöneticilik görevleri üstlendikleri alanlardan ziyade Anadolu'ya yönelişleri ile başlayan süreçte gerçekleşecektir. Anadolu'ya yayılışları Türklerin kendi tarihlerinde bir dönüm noktasını oluşturduğu gibi dünya tarihinde de önemli gelişmelerin temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda da Türklerin kentle kurdukları ilişkilerde de yeni bir eşiktir. Anadolu'da yönetim ve güvenlik görevlerini üstlenerek etkili olabilecekleri kentler olmaması yanında söz konusu dönemde Anadolu'nun savaş alanı olması ve Türklerin bu savaşta tutum sahibi olmaları nedeniyle, Türkler yeni katıldıkları ilişkide kent yerleşimlerinin her türlü sorunu ile de karşı karşıya gelmişlerdir.

Selçuklular, yol, kervansaray, v.b yapılarına, kent örgütlenmesinde birçok etkinlik ve katkılarına rağmen Anadolu'da tutunamamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda da Anadolu'ya gelen Türkler ancak kendi güçleri temelinde varolabilmenin yollarını arayacaklardır. Mevcut ilişkilere yeni çerçeve kazandırdıkça da hem dünya tarihinde önemsenir roller üstlenecekler, hem de kurulu kent dokularına kendi kimliklerini kazandıracaklardır. Mevcut kent dokularına elbette tarihlerinin ilk dönemlerindeki kimliklerini değil, ikinci dönemde yeni edindikleri kimliği kazandıracaklardır.

Türklerin Anadolu'da tutunmaları daha da öteye Anadolu'yu Türkleştirip yeni bir kimlik kazandırmaları, buna karşılık tarihlerinin ilk dönemlerinde yönetimlerini devraldıkları birçok kentte zamanla kendi kimliklerini yitirmeleri ile karşılaştırılınca konunun önemi daha bir açık olarak karşımıza çıkmaktadır. Unutmadan belirtmek gerekir. Anadolu, boş, ıssız, insanların yaşamadığı bir alan değildir. Aksine Anadolu ilk insan yerleşmelerinden günümüze meskun alanlar içindedir. Anadolu'da kent yerleşimlerinin Türkleşmesine karşılık, önemli sayıda Türk olmayan nüfusu da 20. yy'a değin içinde barındırdığını da unutmamak gerekir.

¹⁵ Sezer, Baykan, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 127-129.

Türkler, Anadolu'yu Türkleştirirken, aynı zamanda Anadolu coğrafyasına eski ilişkileri aşan bir rol de kazandırmışlardır. Bu rol elbette temelde siyasi ve buna bağlı olarak da askeridir. Ancak bununla sınırlı değildir. Rolün siyasi ve askeri niteliğinin en önemli kanıtı, kimlik ve cephe değiştiren Bizanslı komutanların Osmanlı ordusunda görev almalarıysa, söz konusu rolün sadece bununla sınırlı olmadığını, toplumu en geniş ölçüde çözüme kattığının ifadesi Mimar Sinan ve kentlerin yeni kimlik kazanmasına katkısı olan daha birçok kişinin kökeni konusunda yapılan tartışmalardır. Sinan, veya başka birçok kişi kökeni konusundaki her tür tartışmaya rağmen, Türk mimarlığının ve şehirciliğinin doruk isimlerindedir. Unutmadan belirtelim, şehir dediğimiz toplumsal örgütlenme aynı zamanda belli bir mekan tasarım ve yaratımıdır. Böyle olması nedeniyle ifadesinin en önemli yönlerinden birisi mimaridir.

Türklerin kimliklerini yitirdikleri mekanlar nasıl kentlerse, Türk tarih uzmanı Roux'nun bir başka bağlamda belirttiği gibi Türkleşmenin gerçekleştiği mekanlar da bu yeni dönemde öncelikle kentler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Bir kente kimlik kazandıran dinamiğin sadece o kenti oluşturan nüfus olmadığını, kente getirilen çözümün kaçınılmaz şekilde kentin kimliğini de biçimlendirdiğinin göstergesidir bu.

Anadolu'nun ve ardından da Balkanlar ve tüm Rumeli'nin hakim kimliğinin "Türk" niteliği kazanması, bunun yanı sıra Yakındoğu'daki Kahire, Kudüs, Bağdat, Halep gibi kentlerin de İslam nitelikleri yanında 20.yy'a değin "Türk" niteliği, buna karşılık, Türk sultanlarca yönetilmiş olan ne İran ne de Çin-Hint kentlerinin hiçbir zaman bu niteliğe kavuşmamış olmaları ilgi çekicidir. Buna karşılık Anadolu ve Osmanlı coğrafyasındaki farklı kimlikteki kentler "Türk Kenti" olmuşlardır. Anadolu'ya gelen Türkler bu çözümü Osmanlılık aracılığıyla elde etmişlerdir. Osmanlı bir hanedanın, ailenin adı olduğu gibi aynı zamanda bir devletin bir imparatorluğun da adı olmuştur. Daha da öteye cumhuriyetin erken döneminde bile devlet görevlisine verilen addır. Selçuklu çökünce Anadolu çeşitli Türk beylikleri arasında yeni koşullarda yeni bir siyaset temelinde birliği gerçekleştiren Osmanlılar olmuştur. Osmanlılar üstlendikleri Doğu-Batı çatışmasındaki role bağlı olarak bölge halklarına yeni bir çözüm getirmişlerdir. Bu çözümde toplumsal dayanağı Türk'ün oluşturması nedeniyle imparatorluk coğrafyasında Türkleşmeye ve kentin de "Türk" nitelik kazanmasına temel oluşturmuştur. Orta Asya coğrafyası dışında Türklerin hem kimliklerini yitirmedikleri hem de buldukları alana kimlik kazandırdıkları

¹⁶ Roux, A.g.e., s.155-175, 186-187, 223-228 vd.

yeryüzündeki tek alan da Osmanlılığa katılmış alanlar olmaktadır. Ülkemizin kentlerinin kimliğinin temelini Osmanlılık oluşturmaktadır. Osmanlılık siyasetinin yürütülmesinin doğurduğu güçlüklerle bağı olarak, bu siyasetten vazgeçerek sorunları çözme girişimleri kentlerin kimliği ile ilgili güçlükleri başlatacaktır. 19. yy sonu ve 20. yy'ın ilk yarısı birçok kentte Türk izlerinin silinmesinin gerçekleştiği dönem olmuştur. Bunda elbette de söz konusu kentlerin yeni Türkiye dışında kalmış olmalarının etkisi vardır. Fakat sorun bununla sınırlı değildir.

Son dönemde sıklıkla yeni Türkiye'nin, kentlerinin "sesini yitirdiği"nden söz edilmektedir. Bir yakınma konusu olarak dile getirilen bu konu mimari, müzik, edebiyat gibi alanlarla da sınırlı değildir. Sadece muhafazakarların geçmişe yönelik özlemlerini de ifade etmemektedir. Bir yandan kent nüfuslarının bütünüyle Türklerden oluşma sürecine karşılık diğer yandan da "seslerini yitirmesi"nden söz edilmesi şaşırtıcıdır. Geleneksel sesini yitirmesine rağmen özgün bir kimlik edinilemediği de yakınma konusu olmaktan öte bir gerçekliğin ifadesidir. Sorunun kaynağı daha doğrusu esas sorun da budur.

Bir kent kimliğini nasıl kazanır ve nasıl yitirir? Her ikisinin de çeşitli örnekleri vardır. Sanat, mimari, edebiyat veya diğer uğraşların birçoğu doğdukları kentle bir şekilde ilişkili olmaları yanında evrenselleşmelerini de yine bu temelde kazanmışlardır. Buna karşılık kimi kentler de bugün sadece müze görüntüsüne sahiptirler. Eski kimliklerine yeni koşullarda yeni bir şey katamamaları nedeniyle sadece eski kimliklerini koruyarak varolabilmenin yollarını aramaktadırlar. (Sözgelimi Venedik, eski dünyanın önemli liman ve ticaret kenti iken bugün sadece bu eski havayı solumak isteyenlerin ilgi odağıdır) Yaşadığımız coğrafyada Türkler, büyük ölçüde varolan kentlere kendi kimliklerini kazandırmışlardır. Bu, Türklerin tek tek kentlere kimliklerini kazandırmalarının ürünü değildir. Katıldıkları Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir çerçeve ve ileri aşamayı temsil etmeleri nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu ilişkinin dışına çıkıldığında da Türk kentlerinin seslerinin yokluğu ya da seslerini yitirışinden söz edilmiştir. Ya da yeni gelişmelerde belirleyici, yön verici bir rol edinmemeleri ile geçmişte oluşturdukları kentlerin bizzat Türkler eli ile, Türk nüfusun 20. yüzyılda kentlere göç etmesi ile "geleneksel kent dokularının tahribi"nden söz edilmeye başlanmıştır.¹⁷

¹⁷ Güler, Sinan, "Kent ve Tarihsel Kimlik", in *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüşoğlu, Bağlam Yayıncılık, İst, 2001 s. 83.

Gelecekte de kendi kimliği temelinde Türk kentlerinden ve onun özgün sesinden söz edebilmek için Türk toplumunun günümüz gelişmelerindeki yerinin ve konumunun özgünlüğü bu sese temel oluşturacaktır. Kentlerin örgütlülük nitelikleri ile katılıp destekleyecekleri bu özgün konum sesi yiten Türk kentleri için yeni bir eşiği oluşturacaktır. Bunun dışında bir kentin özgün sesinin temeli bulunmamaktadır. Otantikliği, yeni gelişmelerin dışında kalışı nedeniyle alkış almak, zaman zaman moda olmak mümkündür. Ama kendine ait özgün bir sesi olan kent olmak mümkün değildir. Gelecekte de bir “Türk kenti”nden, sesi ve kimliği olan bir Türk kentinden söz etmek istiyorsak bu hiçbir şekilde dışımızda olan gelişmeleri aktarmakla veya onların arkasında sürüklenmekle gerçekleşmeyecektir. Nasıl gerçekleşeceği sorusunun yanıtı, Türk toplumunun tarihi serüven ve birikimi içinde saklıdır.

KAYNAKÇA

- Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev: Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.
- A. Reymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev: Ali Berktaş, T.V. Yurt Yayınları, 1995.
- Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İst, 1979.
- Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Besim F. Dellaloğlu, “Kent Öznenin Evidir”, in *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüšoğlu, Bağlam Yayıncılık, İst, 2001.
- Gordon Childe, *Kendini Yaratan İnsan – insanın çağlar boyunca gelişimi-*, çev: Filiz Karabey Ofluoğlu, Varlık Yayınları, 2. basım 1983.
- Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi –Büyük Okyanus’tan Akdeniz’e İki Bin Yıl-*, Milliyet Yayınları , çev: Galip Üstün, İstanbul, 1989.
- Karl Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, çev: Mihri Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1967.
- Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İst , 1987.
- Max Weber, *Şehir -Modern Kentin Oluşumu-*, çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003.
- P. Dumont - F.Georgeon, (eds.), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, çev: Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996

R.B. Serjant, (ed.), *İslam Şehri*, Ağaç Yayıncılık, çev: Elif Topçugil, İstanbul, 1992

Sinan Güler, “Kent ve Tarihsel Kimlik”, in *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüšoğlu, Bağlam Yayıncılık, İst, 2001.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam – Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-* çev: Elif Kılıç. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Ze’ev Dror i, *Kudüs –17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi-*, çev: Serpil Çağlayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

ABSTRACT

Turkish City: From Past to the Future

Nowadays, the statement “Turkish cities have lost their identities” is frequently articulated. In this co-authored paper some ascertains on interest of sociology on cities are made; also we aimed at what might be the main possible dynamics of “Turkish City” –if there is one-.

If the existence of “Turkish City” is possible in the geography we live in, this position or presence is very much related to our social background and historical adventure throughout history. This manuscript tries to propose a new frame establishing a base for the “Turkish City” to regain its identity, which is said had been lost under current conditions.
